

DISERTACIJA APIE MOTERS STATUSĄ VIDURAMŽIŲ LIETUVOJE

2002 m. birželio 21 d. Vilniaus universitete Istorijos fakultete Jolanta Karpavičienė apgynė disertaciją *"Moters statusas Lietuvos miestuose iki XVI a. vidurio: Vilniaus ir Kauno pavyzdys"*.

Disertacijos gynime dalyvavo doktorantūros komiteto nariai: komiteto pirmininkė ir darbo vadovė doc. dr. I. Valikonytė, prof. habil. dr. M. Jučas, doc. dr. Z. Kiaupa, prof. habil. dr. A. Vyšniauskaitė, oponentai: prof. habil. dr. S. Lazutka ir dr. E. Meilus. Dėl ligos posėdyje dalyvauti negalėjęs komiteto narys prof. habil. dr. E. Gudavičius atsiuntė atsiliėpimą. Disertacijos gynimo posėdžiui pirmininkavo doc. dr. Z. Kiaupa.

Pristatydama savo darbą disertantė įtaigiai pagrindė pasirinktos temos aktualumą, kartu nusakydama savo požiūrį į mokslinių tyrimų ir feministinio judėjimo santykį. Disertacija yra nuoseklaus autorės domėjimosi teisine viduramžių Lietuvos moters padėtimi vaisius: nuo studijų metais pradėto dvigubos kompensacijos už moterį reiškinio analizės iki visapusio moters statuso Lietuvos miestuose tyrimo. Šia prasme disertacija yra darbo vadovės doc. I. Valikonytės darbų, skirtų LDK bajorės padėčiai, tęsia. Kitas svarbus disertantės žinių šaltinis yra užsienio (ypač vokiečių ir lenkų) istoriografija, kurios patirtis ne tik svariai apibendrinta, bet ir juntama visame disertacijos tekste.

Tyrimo objektas pasirinktas pagal du – lyties ir asmens socialinės priklausomybės – kriterijus. Visų pirma analizuojama savivaldžių

(magdeburginių) miestų bendruomenėms priklausiusių moterų situacija, tačiau, esant tinkamai šaltinių būklei, nagrinėjama ir kitų bendruomenių miestiečių padėtis. Pagrindinis darbo tikslas yra moters teisinės ir turtinės padėties LDK miestuose įvertinimas. Dėstyme dominuojantis teisinis aspektas papildomas socialine moters situacijos šeimoje analize, todėl disertacija yra teisės ir socialinės istorijos sintezė. Tyrimo rezultatai neretai peržengia darbo pavadinime nurodytas ribas: analizuojant skirtingos socialinės priklausomybės moterų padėtį atskleidžiama viduramžių ir ankstyvųjų naujųjų laikų miesto teisinė įvairovė, o moters statusą reglamentavusių teisinių papročių tyrimas yra naujas saksų-Magdeburgo teisės recepcijos Lietuvos istoriografijoje žodis.

Iš pradžių disertacijoje analizuojama moters padėtis viešajame miesto gyvenime (teisinis statusas, turtinė padėtis ir ūkinės veiklos formos). Antroje dalyje nagrinėjama moters (dukters, sesers, žmonos, našlės) situacija šeimoje. Didžiausias dėmesys skiriamas teisminio atstovavimo moteriai problemai, juridiniam moters aktyvumui, jos nuosavybės ir turto klausimams, vad. *Gerade* instituto recepcijai, dukterų paveldėjimo teisei ir našlių padėties teisinėms bei turtinėms garantijoms.

Pagrindinės disertacijos išvados: 1. Teisminio atstovavimo moteriai principas Lietuvą pasiekė kartu su Magdeburgo teisės recepcija. Šio viduramžių Europos teisenos principo taikymas Lietuvoje laikomas ne tiek moters veiksnumą ribojusiu, kiek bendros teisinės kultūros ir gyventojų juridinio išprusimo kilimą liudijusiu požymiu. 2. Išskirtos kelios moterų juridinio aktyvumo formos: dalyvavimas teismuose, ieškinių kėlimas, priesaikų davimas, liudijimas, laidavimas. Juridinio moters aktyvumo mastas aiškinamas miestų teisinio ir ūkinio gyvenimo realijomis, o šios dalies dėstymą vainikuoja apibendrinanti pastaba apie civilizacinę visuomenės gyvenimo „sumiestinimo“ reikšmę moters padėčiai. 3. Nors šaltinių specifiškai ir neleidžia išsamiai nustatyti moters turčinės padėties apimties, tačiau leidžia konstatuoti, kad miestietė buvo visateisis turčinų santykių subjektas. 4. Miestietės ūkinės veiklos formos buvo: gyvenamojo ploto nuoma, finansinės operacijos, prekybos organizavimas, svaigųjų gėrimų gamyba ir realizavimas, samdinių verbavimas, smulkioji prekyba. Šis ūkinės moters veiklumo mastas liudija, kad dėl Lietuvos miestų ekonominio atsilikimo bei vėlavusios technologinės pažangos XVI a. viduryje Vilniuje ir Kaune pagrindinė gamybinė ląstelė tebebuvo individuali šeima. 5. XVI a. pirmojoje pusėje LDK bajorija akivaizdžiai siekė siaurinti dukterų paveldėjimo teisę, o magdeburginiuose Lietuvos miestuose analogiškos tendencijos nepastebimos. Tiesa, sutuoktinių turčinų santykių bendrumo stiprinimo padarinys galėjo būti realių žmonos teisių šeimoje siaurinimas. 6. Du prieštaringi LDK istorijos reiškiniai – ekonominis miestų atsilikimas ir visuomenės gyvenimo „sumiestinimo“ pradžia – lėmė pakankamai aukštą moters padėtį to meto miesto bendruomenėje. 7. Vilniaus ir Kauno savivaldos institucijų prerogatyvų augimas lei-

džia kalbėti apie realų miesto teisės funkcionalumą. Jos jurisdikcijai pavaldūs gyventojai (tarp jų ir moterys) suvokė socialinius miesto teisės privalumus ir laikė ją saugesnio žmonių bendrabūvio garantu.

Disertacijos oponentai ir doktorantūros komiteto nariai labai gerai įvertino disertantės atliktą darbą ir atkreipė dėmesį į originalią darbo tematiką, solidų teorinį disertacijos pamatą, neabejotiną autorės kompetenciją (istoriografinę, paleografinę, šaltinėtyrinę) ir ypatingą darbštumą. Visi doktorantūros komiteto nariai balsavo už tai, kad Jolantai Karpavičienei būtų suteiktas humanitarinių mokslų srities istorijos krypties daktaro mokslinis laipsnis.

Jolantos Karpavičienės disertacija daugeliu atžvilgių yra svarus indėlis į Lietuvos medievistiką. Dalykiniu požiūriu šis darbas atveria naują Lietuvos savivaldžių (magdeburginių) miestų tyrinėjimų kryptį. Šia prasme disertacija vertintina ankstesnių J. Karpavičienės straipsnių apie Magdeburgo teisės galiojimą Lietuvoje kontekste. Metodologiniu požiūriu autorė viena pirmųjų Lietuvos medievistikoje savo darbe taip plačiai panaudojo lyginamąją istorijos metodą. Pasitelkus šį metodą (kurį naudoti, be kita ko, leidžia analogiškų struktūrų egzistavimas kitose šalyse) vykusiai kompensuojamos lietuviškų šaltinių properšos ir tampa aiškesnė daugelio Lietuvos miestų institutų genezė. Kita vertus, komparatyvinis tyrimas leidžia suvokti ir šių institutų vietines ypatybes. Teoriniu požiūriu pabrėžtinas dėmesys istorinėms sąvokoms, kurios ne tik rūpestingai vartojamos, bet ir išaiškinamos (pvz., *Gerade* sąvokos istorija), o disertacijos išvados įdomios ne tik miestų ir ne tik Lietuvos istorijos specialistams.

Rimvydas Petrauskas